

AB GENİŞLEME POLİTİKALARINI BATI BALKANLAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMEK *EVALUATING THE EU ENLARGEMENT POLICY THROUGH THE WESTERN BALKANS*

Gizem Nergizli¹

Esin Candan Demirkol²

¹Öğrenci., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, Tarım işletmeciliği, Türkiye,
e-mail: gmasatli@gmail.com

² Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, Tarım işletmeciliği, Türkiye,
e-mail: esin.candan@deu.edu.tr

Öz

Avrupa Birliği'nin genişleme yolculuğu hala devam eden bir serüven olarak gözükmektedir. Genişleme bazen ekonomik gerekçelerle bazen de siyasi önceliklerle gerçekleşmiştir. Yakın tarih olarak değerlendirilen 1992 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetin resmi olarak dağılmasından sonra bu coğrafyada Batı Balkanlar olarak ifade edilen içlerinde Hırvatistan ve Kosova'nın da yer aldığı yeni ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler hem ekonomik hem de siyasi koşullarda kendilerine yeni gelecekler çizmeye gayret göstermişlerdir. Bu doğrultuda Batı Balkan ülkeleri Avrupa Birliğinin sınır komşusu olması sebebiyle ekonomik, siyasi, enerji, güvenlik politikaları çerçevesinde entegrasyonunu derinleştirmek istemesiyle üyelik müzakerelerine başlanmıştır. Bu çerçevede üyelik sürecini tamamlayan ve devam eden ülkeler bulunmaktadır.

Çalışmada AB genişleme politikaları analizi yapılarak özellikle dağılan Yugoslavya ülkelerinden olan ve bugün AB üyelik süreci tamamlanmış Hırvatistan ile üyelik süreci devam eden Kosova'nın AB ile olan ilişkilerinin siyasi ve ekonomik yönlü politikalarının karşılaştırılmasına odaklanmaktadır. Çalışma da literatür taraması ve temel metin analizleri yöntemi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği (AB), Genişleme Politikası, Hırvatistan, Kosova, Batı Balkanlar

Citation/Atıf: NERGİZLİ, G. & DEMİRKOL, E.C. (2024). AB GENİŞLEME POLİTİKALARINI BATI BALKANLAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMEK. İZMİR SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER DAYANIŞMA DERGİSİ. 7(3): 369-382, DOI: 10.69599/izd.2611

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Gizem Nergizli
E-mail: gmasatli@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

The expansion journey of the European Union still seems to be an ongoing adventure. Expansion was sometimes realized for economic reasons and sometimes for political priorities. After the official dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in 1992, which is considered as recent history, there are new countries in this geography, including Croatia and Kosovo, referred to as the Western Balkans. These countries have tried to chart new futures for themselves in both economic and political conditions. In this regard, membership negotiations have started as the Western Balkan countries want to deepen their integration within the framework of economic, political, energy and security policies, as they are border neighbors of the European Union. In this context, there are countries that have completed and continue their membership process.

The study focuses on analyzing the EU expansion policies and comparing the political and economic policies of Croatia, which is one of the disintegrated Yugoslavia countries and whose EU membership process has been completed today, and Kosovo, whose membership process is ongoing, with the EU. Literature review and basic text analysis methods will be used in the study.

Keywords: European Union (EU), Enlargement Policy, Croatia, Kosovo, Western Balkans

1. GİRİŞ

AB dış politikasının en başarılı yönlerinden biri muhakkak ki genişleme olmaktadır. İlk bölümde Avrupa Birliği'nin yeni durağı olan Batı Balkanlar açıklanmıştır. AB, aday ülkeler için prosedürler hazırlayarak onları bünyesine dahil etmek için çabalamıştır.

AB'nin genişlemesinin ana hedefi politika aktarımı yaparak uygulayacağı normlar ile devletler arasındaki farklılıkları azaltmaktır. Adayların arasındaki ilişki asimetrik olmaktadır. Her ülkenin ekonomik ve siyasi yapısı bir olmamaktadır. Balkan kelimesinin çok farklı adlandırılması bulunmaktadır. Batı balkanlar kelimesi ise hayali bir kavram olarak düşünülmektedir. Fakat Avrupa-Atlantik entegrasyonları tanımı da yapılmaktadır.

AB, Batı Balkanlar'da doğu genişlemesindeki başarısını tekrarlamayı hedeflemektedir. Batı Balkanlar karmaşıktır fakat Avrupa'nın bir parçası olduğu vurgulanmıştır. AB'nin güvenliği, ticaret yolları ve diğer birçok nokta için Balkanlar oldukça önemli olmaktadır.

2003 yılında Selanik Zirvesi ile Batı Balkanların AB'ye üyelik yolunun açıldığı belirtilmiştir. Nihai çatışma önleyici olarak ta-

nımlanan bölge için AB'nin ilgi odağı yön değiştirmiştir. Komşuluk ilişkilerinin ve bölgesel iş birliklerin geliştirildiği İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları genişleme stratejilerinin önemli bileşenlerini ortaya çıkarmaktadır.

İkinci bölüme geldiğimizde ise sonun başlangıcı Yugoslavya ve Avrupa Birliği başlığı altında Balkanların tarihsel altyapısı incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nden Habsburg Devleti'ne kadar birçok devletin himayesi altında kalan Balkanlar'ın 1878 Berlin Antlaşması ile sınırları çizilmiştir.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılması ve ardından gelen Sovyetler Birliği'nin dağılması Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Avrupalı ülkelerin yönünü Balkanlara çevirmiştir.

Balkanların ilgi odağı olması altında yatan sebeplerin başında Yugoslavya'nın dağılması olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na 1980 yılının sonlarına doğru Tito'nun ölmesi ile birleştirici figür olan siyasi bakış açısı yıkılmıştır.

1991 yılında Hırvatistan, 2008 yılında ise Kosova bağımsızlığını kazanmıştır. Dayton

Antlaşması çekişmeli savaşların olduğu bu dönemlerde savaşı sona erdirmek için imzalanmıştır. 1993'te Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan Kopenhag kriterleri oldukça önemlidir. Siyasi, ekonomik ve AB müktesebatına uyum konusundaki kriterler sıralanmaktadır.

Üçüncü bölüme geldiğimizde ise Avrupa Birliği'nin Balkanlara açılan kapısı Hırvatistan örneği verilmiştir. Bağımsızlık için 6 yy. dan itibaren birçok krallıkta milliyetçilik duygularını vurgulayan bir devlet olmuştur. Tito'nun ölümü ile bağımsızlığını kazanan Hırvatistan'ın AB ile ilişkilerine baktığımızda 2004 yılından başlayan bir süreç 2013 yılında üyelik ile sonuçlanmıştır.

Son bölümde ise imkansızları başaran ülke Kosova vurgusu yapılmıştır. 1912 Balkan savaşları ile başlayan süreç 2008 Kosova'nın bağımsızlığı ile devam etmiştir. 2013 yılında Brüksel Antlaşması ile AB süreci başlamıştır. 2015 yılında imzalanan Stabilizasyon ve Ortaklık Anlaşması 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Vize serbestisi ile AB ile daha da yakınlaşan Kosova, ilerleyen dönemlerde aday olmak için Sırbistan ile de ilişkileri güçlendirmektedir.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ DURAGI: BATI BALKANLAR

Genişleme, AB dış politikasının en başarılı yönlerinden birini temsil etmektedir. AB, aday ülkeleri üye devletlere dönüştürme amacıyla, gelişen katılım koşulları ve ilkelere kapsayarak adayları aktif bir şekilde hazırlamaktadır. AB'nin genişleme politikasının ana hedefi, politika aktarımı ve norm yayılımı yoluyla devletler arasındaki farklılıkları azaltmaktır. Adaylar arasındaki ilişki oldukça asimetriktir çünkü genişlemeden doğan ekonomik ve siyasi kazanımlar, aday devletler için AB'ye kıyasla çok daha önemli olmuştur(Butkovic & Samardzija, 2014).

Bu coğrafya tarih boyunca Güneydoğu Avrupa bölgesi, Balkan Yarımadası, Türk Avrupa'sı, Güneydoğu Avrupa, Balkanlar gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Batı Balkanlar ta-

nımlamasının ortaya çıkma nedeni ve hayali bir bölge olup olmadığı sorularına cevap arandığında Bačan (2023) Batı Balkanlar terimini bu bölgenin gelecekteki AB genişlemesi, yani Avrupa-Atlantik entegrasyonları için bir alanı ifade ettiği yanıtını vermektedir. Lika (2023) ise Batı Balkanları, Avrupa yetkililerinin, AB'ye katılım sürecinde daha hızlı ilerleme kaydeden Romanya, Bulgaristan ve Slovenya gibi diğer Balkan veya Güneydoğu Avrupa ülkelerinden ve 1981'den beri AB üyesi olan Yunanistan'dan ayırdığı bir devletler grubu olarak açıklamaktadır. Lachova (2024) gibi diğer yazarlar içinse Batı Balkanlar bölgesi, ABD, Rusya ve bazı AB ülkelerinin zaman zaman çatışan çıkarları ve muhalefetiyle karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve Çin'in enerji ve altyapı alanlarındaki artan etkisinin de bölgedeki jeopolitik dinamikleri güçlendirdiğini açıklamaktadır.

AB, Batı Balkanlar'da doğu genişlemesindeki başarısını tekrarlamayı hedeflemektedir. Batı Balkanlar, Avrupa'nın karmaşık ve çeşitli bir gerçeğini, Avrupa'nın ayrılmaz bir parçasını temsil etmektedir (Sotiroski, 2016).

Coğrafi konumu itibarıyla, bölge AB için güvenlik, istikrar, ticaret ve transit yolları açısından önemlidir. Bu nedenle, Batı Balkan ülkelerinin ekonomik ve siyasi beklentileri ile Avrupa çerçevesindeki gelecekleri, AB için öncelikli konulardan biri olmaya devam etmektedir (Dabrowski & Myachenkova, The Western Balkans on the Road to the European Union, 2018).

O'Brennan (2013) AB, 1990'ların çatışmalarından sonra toparlanan ve entegrasyon arayışında olan bölge ülkeleri için bir rehber olmayı amaçladığını belirtmektedir. 1990'larda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin "Avrupa'ya dönüş" sürecinde olduğu gibi, AB'nin çekim gücü son on yılda Batı Balkan bölgesinin ekonomik, siyasi ve toplumsal hayatının yeniden inşasında önemli bir rol oynamıştır.

Ognjanoska (2022) AB genişleme politikasının, Batı Balkanların vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğunu, coğrafi yakınlığın ötesine geçen bir bağ ile birleşik bir Avrupa fikrini tamamlama anlamına geldiğini açıklamıştır. 2003 yılında Selanik Zirvesi'nde Batı Balkan ülkeleri için AB üyeliği yolu açıldığını ve AB bu durumu Balkanların geleceği Avrupa Birliği'ndedir açıklamasını yapmıştır. Belloni (2009) Avrupa Komisyonu, AB üyeliği perspektifini "nihai çatışma önleme stratejisi" olarak tanımlamış ve bölgede proaktif varlığını sürdürmeye ve artırmaya kendini adanmış olduğunu belirtmiştir.

Batı Balkanlar için AB genişleme stratejisinin önemli bir bileşeni, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (SAA) çerçevesinde kavramsallaştırılan bölgesel unsur olmaktadır. Batı Balkanlar genişleme stratejisinin bölgesel boyutunun ana hedefi, istikrarı ve bölgesel iş birliğini güçlendirmek ve bölge ülkeleri arasında komşuluk ilişkilerini geliştirmektir (Misevic & Mrak, 2017).

AB'nin Batı Balkan genişlemesi anlam itibarıyla AB'nin bünyesine yeni ülkeleri dahil etmesi kolay bir süreç olarak gözükmektedir. Özellikle, başvuran devletlerin AB gerekliliklerine uyum sağlaması gerekirken, AB'nin de yeni ülkelerin kabul edilmesi durumunda işlev görebilmesi için kurumlarını dönüştürmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, aday ülkeler Kopenhag kriterlerini yerine getirmediği sürece ve AB yeni ülkeleri kabul etmeye hazır olmadığına genişleme süreci, her iki koşul yerine getirilene kadar ertelenmektedir (Jano, 2009).

AB'nin Batı Balkanlar'da tutarlı bir stratejisi olmamıştır ancak çeşitli ülkelerde uygulanan ve AB'ye katılabilecek ve üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilecek işleyen liberal demokrasilerin oluşturulmasını amaçlayan bir dizi politika ve uygulama mekanizmasına sahip olmuştur (Taylor, 2013).

AB, Batı Balkan ülkelerinin en büyük ekonomik ortağı olmuştur. AB'ye katılım sürecinde bu ülkeler, Birliğin cömert mali desteğiyle

le kurumsal ve ekonomik reformları hayata geçirmeyi hedeflemişlerdir (Popović & Erić, 2018)

3. SONUN BAŞLANGICI YUGOSLAVYA VE AVRUPA BİRLİĞİ

Türkçe bir kelime olan ve dağlık bölge anlamına gelen "Balkanlar" ise ismini 19. yy. da kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nden Habsburg devletine kadar birçok devletin himayesi altında kalan Balkanların, 1878 Berlin Antlaşması ile sınırları tekrardan çizilmiştir (Bozkurt, 2010). Tanımı yapılan Avrupa Birliği ve Balkanlar'ın ilişkisine kısaca değinmemiz gerekirse Balkanlar, AB için henüz düzeltilmediği, dağınık bir arka bahçe olarak tanımlanmaktadır. AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası ile ortak güvenlik ve savunma politikalarını gösterebileceği bir sınav alanı olarak görülmektedir (Triantaphyllou, 2003).

Balkanlar, siyasi olarak Güneydoğu Avrupa olarak adlandırılmıştır. AB, sadece bölgeyi kavramsallaştırma ve tanımlama açısından değil, aynı zamanda sürekli reformları yönlendiren bir aktör ve dinamo olarak da yer almaktadır. AB, iç süreçleri etkileyen bir dış mıknatıs haline gelmiştir (Jović, 2018).

İkinci Dünya Savaşı Avrupa'daki dengeleri değiştirmiş ve başta Almanya, Fransa olmak üzere İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda gibi ülkeler bir araya gelerek "gelecek Avrupa'sını inşa etmek" istemişlerdir (Erkmen, 2019).

1951'de Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (ECSC) kurmaya karar vermiş, Avrupa entegrasyon projesinin ilk adımı olarak kabul edilmektedir Archick (2017). Ekonomik iş birliği tohumlarını eken Avrupa Birliği ülkeleri, 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile kurulmuş ve altı ülke arasında ekonomik iş birliği sağlanmıştır (Murad & Ilgün, 2014). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, Avrupa için sonraki dönemde büyük yoksulluk, yıkılmış ekonomi, yüksek enflasyon gibi sorunlar anlamına

gelmektedir. İnsani nedenler ve stratejik gerekçelerle Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa'ya insani ve mali yardım sağlamış ve aynı zamanda Amerikan modeli doğrultusunda bir Avrupa devletleri federasyonu fikrini teşvik etmeye çalışmıştır (Ion, 2017).

Kuruluş itibariyle ekonomik ve yapıcı hedefler belirleyen AB zamanın getirmiş olduğu değişimler neticesinde genişleme yoluna girmiştir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılması birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Sosyalist düşüncenin temelinden sarsılmasına neden olan Sovyetler Birliği'nin yıkılması hem Amerika Birleşik Devletleri'nin hem de Avrupalı ülkelerin yönünü Balkanlara çevirtmiştir (Erkmen, 2019).

Geçmişin etkileşimleri, Yugoslavya'yı dağıldıktan sonra AB'nin çemberine sokmuştur. 1990'lar öncesi AB'nin ilgisini çekmeyen Yugoslavya ile ilişkiler 1960'ların ortalarından itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğu ile (1993 Maastricht Antlaşması ile AB) ekonomik ve ardından mali ilişkiler olarak ortaya çıkmıştır (Obadic, 2014).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çoğu Orta ve Doğu Avrupa komşusunun aksine, Batı Balkan ülkeleri komünist yönetim altında kalmışlardır. Ancak, 1948'de Yugoslavya Sovyetler Birliği ile ayrılmış ve Avrupa'daki büyük jeopolitik ve askeri bloklardan bağımsız kalmıştır. Böylece Bağlantısızlar Hareketi'nin kurucularından biri olmuştur (Dabrowski & Myachenkova, 2018).

Balkanlara olan ilgiyi üzerine çeken bir devlet Yugoslavya, dağılması ile okları etrafına çevirmiştir. Kimdir bu Yugoslavya ? Tarihi serüvenlerde yerini gösteren fakat sonu dağılma ile sonuçlanan bir ülke olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Birinci Yugoslavya adı ile kurulmuş, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda işgal etmesiyle yıkılmış, 1929'da Yugoslavya adını almıştır. 1980 yılının sonlarına doğru Tito'nun ölmesi ile birleştirici figür olan siyasi bakış açısı da yıkılmıştır. 1990'ların sonunda geldiğimizde

milliyetçilik akımları ve etnik unsurlar Yugoslavya'nın dağılmasına neden olmuştur. 1991 yılında Hırvatistan, 2008 yılında ise Kosova bağımsızlığını kazanmıştır (Erkmen, 2019).

Dayton Antlaşması, esas olarak savaşı sona erdirmek amacıyla müdahale edici bir barış anlaşması olmaktadır. Dayton müzakerelerinin ana sorusu, çatışmanın çözümü ve Bosna-Hersek'in bağımsız ve işlevsel bir devlet olarak korunması olmaktadır. Dayton Antlaşması, yeni bir sosyal sözleşme olarak, diğer savaş sonrası toplumlar için de yeni standartlar belirlemektedir. Bu nedenle, Dayton Antlaşması, barışçıl çatışma çözümü, insan hakları ve azınlık haklarının korunması, eşitlik, siyasi temsil, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü gibi konularda bir örnek teşkil etmektedir (Korkut & Mulalic, 2009). Dayton Antlaşması öncesi gelişmelere baktığımızda 2. Dünya Savaşı'nın başat karakteri Alman Nazilerine karşı birleşme içgüdüğü kendisini belli etmiştir. Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya olmak üzere 6 Cumhuriyetten ve özerkliği henüz kabul edilmemiş Kosova birleşerek Yugoslavya Halk Federal Cumhuriyeti kurulmuştur. 1963 yılında ise Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti adını almıştır (Dalar, 2008).

Dayton Antlaşması Balkanlardaki savaşı sona erdirmek için ortaya çıkan bir antlaşma özelliğini taşımaktadır. Kimi yorumculara göre savaşı sonlandırmamış, yollarını değiştirmiştir (Chandler, 2006).

AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini, Batı Balkanlar da dahil olmak üzere, kendi entegrasyon yollarında uzun süredir desteklemektedir. Avrupa entegrasyonunun başlangıcından itibaren, Pan-Avrupa kimliği ve Avrupa kıtasının birleşimi fikrinde AB genişlemesine yönelik olumlu tutumlar bulunmaktadır. AB'nin amacı, insan hakları, demokrasi ve barış açısından Avrupa ülkelerini ve halklarını birleştirmektir. AB, bu ülkeleri kabul etme girişimini ve istekliliğini eski komünist ülkelere yardım ve krediler

sağlayarak göstermiştir (Velić, 2019).

21 ve 22 Haziran 1993'te, Avrupa Konseyi aday ülkelerin AB'ye katılımı için karşılamaları gereken Kopenhag kriterlerini tanımlamaktadır. Kopenhag kriterleri üç başlıkta adlandırılmaktadır:

Siyasi kriter;	Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve azınlık haklarını garanti eden istikrarlı kurumlar,
Ekonomik kriter;	AB pazarında rekabet edebilecek işleyen bir piyasa ekonomisi,
AB Müktesebatına Uyum;	AB üyeliğinden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmek, politik, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine uyum sağlama veya AB'nin tüm ülkelerini bağlayan ortak haklar ve yükümlülüklerin bedensel olarak benimsenmesi olmaktadır (Velić, 2019)

AB'nin varoluşundan itibaren, AB, modern Batı Balkanlar tarihine dahil olmuştur. 1991'de Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ile Avrupa liderleri dış politika ve güvenlik politikası konularında sıkı bir iş birliği kararı almışlardır. AB, eski Yugoslavya'nın dağılmasının ilk aşamasını tamamlayan Dayton Antlaşması'nın hazırlanmasına katılmıştır. Bu nedenle, AB'nin bölgeye yönelik politikası, 1999'da başlatılan ve hedef ülkeler için potansiyel üyelik vaadi taşıyan Stabilizasyon ve Ortaklık Süreci'ne (SAP) dayanmaktadır. Bu politika, Orta ve Doğu Avrupa'yı dönüştürmede başarılı olmuştur. SAP'ın amacı, bölgede barış, istikrar ve ekonomik kalkınma sağlamak ve AB'ye entegrasyon perspektifini açmaktır (Sela & Shala, 2023)

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BALKANLARA AÇILAN KAPISI: HIRVATİSTAN

Balkanların bağımsızlık aşkıyla yanan devleti, Hırvatistan dönemi 6. yy. ile başlamıştır. Hırvat bölgesinin Macaristan hakimiyetinden, Osmanlı Devleti'ne Osmanlı Devleti'nden Habsburg Krallığı'na kadar olan süreci Hırvatların milliyetçilik duygularını bulduğu 1800'lü yılları bulmuştur (Azarkan, 2011). Özellikle kendi meclisleri olan Sabor¹ ile başka bir devlete bağlı dahi olursa özgürlük ruhunu yansıtmışlardır (Karagül & Kayıkcı, 2020).

Avusturya-Macaristan Krallığı Sırpları, Hırvatların ayrı bir devlet kurma girişimine karşı kullanmak için güç olarak yanında tutmuştur. Hırvat milliyetçiliğinde iki önemli ayrışma söz konusu olmuştur:

Birincisi, eşit haklara sahip olmak isteyen Hırvatlar,

Bir diğeri ise otonom bir bölge kurmak isteyen Hırvatlardır.

Iliyrian hareketi olarak adlandırılan Hırvatların dönüm noktası sayılan canlandırma hareketi olmuştur. Iliyrian Hareketi 1830 yılında Almanya kökenli Hırvat ulusal işçisi ve politikacı Ljudevit Gaj'ın Budim'de, iki dillerde (Hırvatça ve Almanca) yayımladığı "Kratka osnova horvatsko-slovenskoga pravopisa" / "Die Kleine Kroatische-Slavischen Orthographie" (Hırvat-Slav Ortografisinin Kısa Temeli) adlı broşürle ortaya çıkmıştır. Bu yayın, Hırvat ulusal canlanma hareketinin başlangıcını işaret etmiş ve Hırvat tarih yazımında Hırvat ulusal Rönesansı dönemi olarak kabul edilmiştir (Sotirović, 2006). Iliyrian hareketi ile Slav ve Hırvat olmak olarak ikiye ayrılmış ve kuşkuyla karşılanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması Slavların birleşmesine neden olmuş ve böylece Sırp, Hırvat ve Sloven ulusal Konseyi Zagreb'te kurulmuştur. Hırvatlar, Avusturya-Macaristan ile bağlarını tamamen kopardıklarını açıklamışlardır. 2 Aralık 1918 tarihinde Sırp, Sloven ve Hırvat Krallığı (SSHK)

ilan edilmiştir (Azarkan, 2011).

Devletlerin güçlerinin zayıflaması ve Fransız İhtilali dönemin aydınlarını da etkilemiştir. Sırp, Sloven ve Hırvat Krallığı'nın ilan edilmesi çok sayıda etnik unsur barındıran bölgede sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Siyasi aktörlerin fazlalığı Kral Alexander'ın 1929 yılında Parlamentoyu feshederek bütün gücü kendinde toplamasına ve ülkenin adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmesine neden olmuştur (Karagül & Kayıkcı, 2020). İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla bu krallık da yıkılmıştır.

Josip Broz Tito'nun Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni kurması ve ölümünden sonra parçalaması, 1991 Haziran ayında Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile sonuçlanmıştır (Sancaktar, 2019).

Hırvatistan, uluslararası tanınmasının ardından 1992'de AB ile ilk diplomatik ilişkilerini kurmuştur. Ancak, eski Yugoslavya Cumhuriyetleri arasında devam eden savaş ve hemen ardından Tudjman'ın otoriter rejimi nedeniyle ilişkinin yoğunlaşması ancak 2000'deki hükümet değişikliği sonrasında gerçekleşmiştir. 1992 ile 2001 arasındaki dönemde Bakanlar Konseyi, Hırvatistan'a ticaret ayrıcalıklarını kademeli olarak arttırmış ancak Hırvatistan'ın AB ile resmi bir sözleşmeye girmesi ancak Ekim 2001'de, Stabilizasyon ve Katılım Anlaşması'nın (SAA) imzalanmasının ardından gerçekleşmiştir (Miošić-Lisjak, 2006).

2003'ün başlarında, Hırvatistan resmen AB üyeliği için başvuruda bulunmuş ve Temmuz 2003'te Avrupa Komisyonu'nun Soru Formuna yanıtlarını sunmuştur. Verilen yanıtlara dayanarak, Avrupa Komisyonu Hırvatistan'ın katılımına yönelik olumlu bir görüş vermiş ve Haziran 2004'te Avrupa Konseyi tam üyelik için resmi aday statüsü vermiştir. Son olarak, Aralık 2004'te düzenlenen zirveden sonra, Konsey müzakerelerinin başlangıç tarihini Mart 2005 olarak belirlemiştir (Miošić-Lisjak, 2006).

9 Aralık 2011'de Brüksel'de AB Katılım An-

laşması'nın imzalanması ve 22 Ocak 2012'de yapılan üyelik referandumunun olumlu sonucu, Hırvatistan'ın Avrupa Birliği'ne on bir yıllık katılım sürecinin son adımının başlangıcını işaret etmiştir (Šeperić, 2011).

AB ile katılım müzakerelerinin başlatılması, AB aday ülke statüsünün elde edilmesi ve NATO'ya katılım gibi adımlar önemli olmuştur. Ayrıca, ulusal mevzuat ve düzenlemelerin AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi için prosedürler başlatılmıştır. Lahey'deki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) ile iş birliği, mülteciler ve azınlıkların statüsünün çözülmesi ve aktif bölgesel iş birliği politikaları) istikrarı ve çözümü için adımlar atılmıştır (Croatia and the European Union, 2019).

Hırvatistan Hükümeti programında AB'ye entegrasyon bir öncelik olmuştur. Hırvat Hükümeti, hazırlık düzeyi ve önceki genişleme süreçlerinden edinilmiş bilgi, deneyim ve kurumsal hafızayı kullanma olasılığı göz önünde bulundurulduğunda, müzakerelerin önceki adaylardan daha kısa sürede tamamlanabileceğini öngörmüştür. Hırvatistan'ın AB'de ilerleyişi, İstikrar ve Ortaklık Süreci (Stabilisation and Association Process) (SAP) çerçevesinde ve bu sürecin sağladığı araçlar temel alınarak hazırlanmıştır. Hırvatistan ile AB ve üye devletler arasında Ekim 2001'de imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA), üye devletlerdeki onay süreci Eylül 2004'te tamamlanmıştır. SAA, 1 Şubat 2005'te, Genişleme Protokolü 7 ile birlikte yürürlüğe girmiştir (Samardžija & Staničić, 2004).

Hırvatistan, müzakereler sırasında yasalarını başarıyla uyumlaştırmıştır. Bu süreçte yaklaşık 370 yasal düzenleme ve 1.133 yönetmelik, AB müktesebatı ile uyumlu olarak kabul edilmiştir. Haziran 2010'da Anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir. Yaklaşık 130.000 sayfa mevzuat çevrilmiştir. AB üye devletlerinin Kurucu Antlaşmalar ve daha sonra Lizbon Antlaşması'na dayanarak kabul ettiği yükümlülükler üzerinde anlaşma-ya varılmıştır. AB, serbest dolaşım ve tarım-

da doğrudan ödemeler gibi iki geçiş dönemi talep etmiş ve bu talepler önceki genişleme ile aynı ilkeler temelinde kabul edilmiştir (Samardžija, What does the European Union Membership of Croatia mean for the Countries of the Western Balkans, 2014).

Hırvatistan, 1 Temmuz 2013'te AB'nin 28. üye devleti olmuştur (Archick & Morelli, 2014).

5. İMKANSIZLARI BAŞARAN ÜLKE: KOSOVA

Avdiu & Dugolli (2016) Ekim 1912, Balkanlarda dramatik gelişmelere sahne olmuş. Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını işgal etme niyetiyle bir ittifak kurduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda 1912 baharında Kosova'daki Arnavut nüfusun, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurtulmak amacıyla genel bir ayaklanma başlattığını belirtmiştir. Temizer (2013), Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova ve Bulgaristan'ın, 15. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşadığını belirtmiştir.

Hoti, Bashota, & Sejdiu (2022) makalesinde, Kosova'nın uluslararası arenada doğuşu anlamına gelen temel tarihsel olayları Yugoslavya'nın dağılmasının ilk aşamasına dayandığına vurgu yapmakta, 1989 yılında Miloseviç'in, Kosova'nın 1974 Yugoslav Anayasası uyarınca sahip olduğu federal birim statüsünü zorla kaldırmasıyla protestolar ve grevler ortaya çıkmaya başladığını belirtmektedir. Tito'nun özerklik hakkı kazandırdığı Kosova, Sırp bölgesi geçmişine dayanmaktadır (Mirel, 2018).

1980'de Tito'nun ölümünden sonra milliyetçilikler yüzeye çıkmış ve federasyonu yok etmeye başlamıştır. Bu bağlamda, özellikle Sırp milliyetçiliği öne çıkmış, Yugoslav Ulusal Ordusu (JNA) kullanılarak, kendi cumhuriyetlerinin bağımsızlık isteyen halklarına karşı savaşlar başlatılmıştır. İlk olarak Slovenya'ya karşı başlayan savaş, ardından Hırvatistan, Bosna-Hersek ve daha yakın

dönemde Kosova Arnavutlarına karşı da devam etmiştir. Yüzbinlerce ölü ve milyonlarca mülteci bırakan bu kanlı savaşların ardından, Bosna-Hersek için Dayton ve Kosova için Rambouillet'de iki uluslararası konferans düzenlenmek zorunda kalmış, ayrıca NATO'nun 78 gün süren hava müdahalesi, bitmeyen çatışmalara son vermeyi hedeflemiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıyla kurulan Lahey Mahkemesi, Yugoslavya'da işlenen suçları soruşturmak ve yargılamak için oluşturulmuştur (Zejnullahi, 2014).

Bugünkü Kosova'nın dış politikada belirli amaçları bulunmaktadır. Temel amacı Avrupa Birliği üyesi olmaktır (Rexhepi, Sahiti, & Rullani, 2020).

Temelde yatan tarihsel gelişmeler, Berlin Duvarı yıkılmadan 1989 yılından önce Yugoslav anayasası altında Kosova'nın özerk bölge olarak nitelendirilmesidir. Ancak Arnavutların çoğunlukta olduğu bölgede başkaldırı ve dayanışma hareketlerinin görülmesi Sırp'ların ve Federal Yugoslavya'nın 1981 yılındaki isyanı bastırması ile sonuçlanmıştır (Nezaj, 2015).

Batı Balkanlar, Balkan Yarımadası'ndaki ülkeleri kapsayan bir bölge, 1990'lardan beri siyasi istikrarsızlık ve etnik çatışmalar yaşamıştır. 2008'de Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan eden Kosova, bölgede istikrarlı ve demokratik bir siyasi sistem kurma konusunda önemli zorluklarla karşılaşan devletlerden biridir. Avrupa Birliği (AB), bölgede demokratik reformları destekleyerek ve bölgesel iş birliğini teşvik ederek önemli bir aktör olmuştur (Mexhuan, 2023).

AB, Kosova ve Sırbistan arasında arabulucu olarak rol oynamıştır. 2013 yılında Brüksel Antlaşması ile başlayan süreç, 1999 Kosova Savaşı'nın İstikrar Paketi ve Stabilizasyon ve Ortaklık Süreci (SAP) ile devam etmesini sağlamıştır (Kelkitli, 2018).

Kosova'nın tarihsel AB ilişkisine baktığımızda Zagreb Zirvesi'ne odaklanmaktayız. 2000 yılında Feira Zirvesi'nden sonra Zagreb Zirvesi'nde Balkanların AB üyeliği bek-

lentisini ve SAP'ın önemini vurgulamıştır (Çiftçi, 2018).

Kosova Sırp bölgesinde bağımsız bir yer mi yoksa bir devlet mi sorularına odaklanıldığına esas meseleye odaklanılmaktadır. Bağımsızlığını kazanan Kosova ve tanınmaya çalışan Kosova olarak karşılaştırma yapılmaktadır. Sırbistan ve Kosova arasında gerçekleşen karşılıklı anlaşmazlık durumları gümrük, mal ve kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili konuları tetiklemiştir. Temmuz 2011'de gerçekleşen inatlaşmanın sonucu bir polis memurunun vefat etmesi ile sonuçlanmıştır (Serbia and Kosovo: The Path to Normalisation, 2013).

17 Şubat 2008'de Kosova bağımsızlık kazanmıştır. Sırbistan bağımsızlığı reddetmiş, Rusya bu duruma oldukça sinirlenmiştir. Dünya kamuoyunda Birleşmiş Milletler ve AB gibi kurumlar tarafından tanınmak Kosova için oldukça önemli olmaktadır (Yannis, 2009).

Sırbistan ve Kosova'nın sıkıntılı durumları uluslararası ilişkilerde tanınma hevesi içinde olan Kosova'nın hedeflerine ulaşmasını etkilemektedir. AB'nin yapıcı etkisi ile Mart 2011'de uyumlaştırma etkisi altına giren bu iki ülke havuç ve sopa teorisi ile de zamanla düzelme yönünde AB'ye üye olmak adına adımlar atmaya çalışmışlardır (Hoogenboom, 2011).

Kosova ile AB arasındaki ilk önemli sözleşmeli ilişki, Stabilizasyon ve Ortaklık Anlaşması (SAA), 2015 yılında imzalanmış ve 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın imzalanması, yalnızca iki taraf arasındaki ilk hukuken bağlayıcı sözleşmeli ilişki olmasından dolayı değil, aynı zamanda Kosova'ya AB ile daha uyumlu hale gelerek ülkeyi köklü bir şekilde dönüştürecek birçok fırsatı yakalama şansı sunduğundan dolayı tarihsel bir olay olmaktadır (Syla, 2020).

Özellikle güvenlik konularına odaklanmış olan AB, Kosova problemini çözme konusunda kendisine görev edinmiştir. 11 Eylül olayları ile kötü yönetilen ülkelerin komşu

ülkelere olan sonuçları göz önüne alındığında Kosova'ya ve Balkanlara olan önem göze çarpar niteliktedir (Tziampiris, 2005).

AB üyeliği için ön koşul olan Sırbistan- Kosova ilişkilerinin normalleştirilmesi konusuna odaklanılmıştır. Kosova-Sırbistan Diyalogu'nun ilk özelliği barış yapma çabaları, uluslararası müdahale, geçici bir BM yönetimi ve Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonraki uzun süreli uluslararası katılımın yolunu açmıştır (Visoka & Doyle, 2016).

19 Nisan 2013'te Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesine ilişkin prensipler anlaşması Kosova Başbakanı Hashim Taçi ve Sırbistan Başbakanı Ivica Dačić'in katkılarıyla sağlanmış, bu iki lider, Balkan savaşları sırasında Slobodan Milošević ile yakından ilişkilendirilmiştir. Bu anlaşma, her iki siyasal yapı ve Batı Balkanlar için yeni bir başlangıç noktası olarak önemli bir başarı olmuştur (Ribeiro & Kostas, 2021).

Ancak, Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi karmaşık bir süreç olduğunu kanıtlamıştır. Bunun nedenlerinden biri, sürecin iki düzeyde gerçekleşmesi gerektiği olmuştur. Hükümetler arası düzeyde (yani Priştine ile Belgrad arasındaki ilişkilerin normalleşmesi) ve yerel düzeyde (Kosova Arnavutları ile Kosova Sırları arasındaki ilişkilerin normalleşmesi olarak açıklanmıştır (Axyonova & Kartsonaki, 2024).

Avrupa Komisyonu, Kosova'nın AB Vize Serbestisi Yol Haritası'na uyumunu denetlemiş ve 2016 yılında Kosova vatandaşları için vize gerekliliklerinin kaldırılmasını önermiş, üye devletler ise bunu Mart 2023'te resmen kabul etmiştir. 2014'ten bu yana AB ile üyelik müzakereleri yürütmekte olan Kosova'nın, Aralık 2021 itibarıyla topluluk müktesebatının 35 faslından 22'sini açmış ve ikisini geçici olarak kapatmıştır. 35. Fası, Sırbistan'dan Kosova ile ilişkilerini normalleştirmesini talep etmektedir.

Üyelik gerçekleşmeden önce iki tarafın kendi aralarında bir anlaşmaya ulaşmaları bek-

lenmektedir. Ancak bu durum, Sırbistan'ın AB müktesebatının geri kalanıyla yasal uyum sağlamasını zorlaştırmamakta veya engellememektedir. Nitekim 2017 ile 2021 yılları arasında Sırbistan, «temeller» olarak adlandırılan 1. kümeye ve Yeşil gündemle ilgili 4. kümeye ait tüm fasılları aşamalı olarak açmış ve Brüksel ile hem hukuk devleti (23 ve 24. fasıllar) hem de AB'ye işlevsel entegrasyonuna ilişkin diğer konular üzerinde kapsamlı görüşmelerini yoğunlaştırmıştır (Bargués, Dandashly, Dijkstra, & Noutcheva, 2024).

Kosova ve Sırbistan'ın ilişkilerinin normalleşmesi, her iki tarafın Avrupa yolundaki önemli bir koşulu olmaktadır bununla beraber iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel iş birliği açısından Kosova, çoğu bölgesel forumda katılımını sürdürmüştür. Kosova, genel olarak Arnavutluk, Karadağ ve Kuzey Makedonya ile iyi ilişkiler sürdürmüştür. Kosova'nın bağımsızlığını tanımayan Bosna-Hersek ile ilişkiler değişmeden devam etmiştir. Kosova'nın bağımsızlığını tanımayan Gürcistan, Moldova ve Ukrayna gibi ülkeler ile resmi bir ilişkisi yoktur.

Kasım 2023'te Komisyon, Batı Balkanlar için yeni bir Büyüme Planı kabul etmiştir (Pisano & Muletier, 2023). Planın amacı: Batı Balkan ortaklarını AB'nin tek pazarına entegre etmek, bölgesel ekonomik iş birliğini ilerletmek, AB ile ilgili reformları derinleştirmek, Batı Balkanlar'ın AB'ye sosyo-ekonomik açıdan daha hızlı uyum sağlaması amacıyla katılım öncesi finansmanın artırılması olmuştur (European Commission, 2023).

Güncel Gelişmelere bakıldığında;

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kosova'nın Avrupa Konseyi üyeliğine davet edilmesini tavsiye etmiş ve katılımından itibaren kapsamlı bir taahhüt ve yükümlülükler listesinin yerine getirilmesinin izlenmesine karar vermiştir (AKPM Kosova'nın* Avrupa Konseyi Üyesi Olmasını Öneriyor, 2024).

Avrupa Birliği Batı Balkanlara ilişkin 2024 raporunu açıklamıştır. Biogradlija & Beksaç (2024) AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, " Kosova ve Sırbistan'ın AB üyelik sürecinin, iki ülke arasındaki diyalog sürecine bağlı olduğunu belirterek, tarafları daha önce mutabık kaldıkları anlaşmaları uygulamaya davet etmiştir".

Avrupa Komisyonu 30.10.2024 itibariyle Kosova ve Sırbistan ilişkilerinin normalleştirilmesi için derhal harekete geçilmesini gerekliliğini belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, Kosova ve Sırbistan'dan Anlaşmanın Derhal Uygulanmasını Talep Ediyor, 2024).

AB'den Kosova ile Vize Serbestisi Kararı (2023) Kosova (2024) kaynaklarında da belirtildiği üzere 01.01.2024 tarihi itibariyle Kosova'da vize serbestisi uygulanmış ve Schengen bölgesine vizesiz seyahat edebilmektedir. Bu açıklama sonrası Kosova'nın AB ile ilişkilerinde olumlu bakış açısı ortaya çıkmıştır (Kosova Vatandaşları Artık Schengen Bölgesi'ne Vizesiz Seyahat Edebilecek, 2024)

6. SONUÇ

Sonuç olarak, AB'nin genişleme politikaları komşuları ile ilişkilerinde en önemli araçları olmaktadır. Doğu Avrupa genişlemesi başarı ile sonuçlanmış, tarihsel olaylar AB'nin yönün Batı Balkanlara çevirtmiştir. Yugoslavya'nın dağılması, başarı timsali olan Tito'nun ölümü ard arda gelen nedenler hiç hesapta olmayan Balkanları AB'nin gündemine oturtmuştur.

Balkanlar dağınık bir arka bahçe gibi Avrupa'nın ilgisini çekmiş ve AB'de kendisinde sorumluluk hissederek bu bölge ile ilgilenmeye başlamıştır. Balkanların jeopolitik konumu özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'nın dağılması ve Sovyetler Birliği'nin mağlup olması ile ABD ve Avrupa'nın bölgedeki hakim olma savaşlarının başlamasına sebep olmuştur.

Balkan devletlerinin de Yugoslavya'dan

daha önce ait oldukları devletlerde dahi bağımsız olma arzuları değişen dinamiklerle daha da ortaya çıkmıştır.

Özellikle Hırvatistan bağımsızlık arzusu içinde olan bir devlet olarak 1991 yılında Yugoslavya dağılır dağılmaz bağımsızlığını ilan etmiştir. Makaleden yola çıkarak ele aldığımız bir diğer ülke Kosova olmuştur. Kosova Hırvatistan kadar şanslı olamamıştır. Sırbistan faktöründen kaynaklı olarak 2008 yılında tek taraflı bir bağımsızlık ilan etmiştir. AB’de bazı devletleri tarafından tanınırken bazı devletler tarafından tanınmamaktadır.

Özellikle üyelik söz konusu olduğunda oy birliğine dayanan bir üye olma durumunda Kosova’nın şansını zorlaması gerekmektedir. Hırvatistan 2013 yılında üye olmuştur ki Hırvatistan’da savaş suçlarını Lahey’deki mahkemede teslim etmek koşulu ile bunu gerçekleştirebilmiştir.

Vize serbestisi ile olumlu yönde adımlar atan Kosova, Sırbistan ile ilişkilerini düzelttiği taktirde üyelik için daha net adımlar atabilme durumuna geleceği beklenmektedir.

Kosova ve Hırvatistan özelinde baktığımızda tarihin eski dönemlerinde yer alan bu iki devletin zorlu süreçlerden geçerek AB yolunda çaba gösterdiği gözle görülmektedir. Hırvatistan başarıya ulaşmışken Kosova yolun başında gözükmektedir. Atılan her adım daha tedbirli ilerler ise üyelik de o kadar yakın gözükmektedir.

Son Not

¹ Orta çağ Sırbistanı’nın Eyalet Saboru (meclis), geleneksel hukuka ve alışkanlıklara derinlemesine kök salmış bir kuruluştur. (Kršljanin, 2017).

KAYNAKÇA

AB’den Kosova ile Vize Serbestisi Kararı (2023). NTV: https://www.ntv.com.tr/dunya/abden-kosova-ile-vize-serbestisi-karari,eTiKcfBYSEiDo-dU_wVlnMA

AKPM Kosova’nın* Avrupa Konseyi Üyesi Olmasını Öneriyor. (2024). Council of Europe.

Archick, K. (2017). The European Union: Current Challenges and Future Prospects. Congressional Research Service.

Archick, K., & Morelli, V. L. (2014). European Union Enlargement . Congressional Research Service.

Avdiu, S., & Dugolli, B. (2016). Kosovo in the First Balkan War . *Romanian Journal of History and International Studies*, 3(2), 37-58.

Avrupa Komisyonu, Kosova ve Sırbistan’dan Anlaşmanın Derhal Uygulanmasını Talep Ediyor. (2024). Kosova’nın Haber Portalı: <https://www.kosova-port.com/ak-kosova-ve-sirbistandan-anlasmanin-derhal-uygulanmasini-talep-ediyor>. 9 KASIM 2024

Axyonova, V., & Kartsonaki, A. (2024). The European Union’s Normalisation Policies for Kosovo: Contributing to a Durable Peace? *Formerly Global Review of Ethnopolitics*.

Azarkan, E. (2011). Slovenya, Hırvatistan ve Bosna’nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya’nın Dağılışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 53-91.

Bačan, D. (2023). Formation and Comparison of Scenarios of Geopolitical Development of the Western Balkans. *Croatian Geographical Bulletin*, 85(1), 127-148.

Bargués, P., Dandashly, A., Dijkstra, H., & Noutcheva, G. (2024). Engagement against All Odds? Navigating Member States’ Contestation of EU Policy on Kosovo. *Italian Journal of International Affairs*, 59(1), 19-38.

Belloni, R. (2009). European Integration and the Western Balkans: Lessons, Prospects and Obstacles. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(3), 313-331.

Biogradlija, L., & Beksac, E. (2024). *AB Komisyonu, Batı Balkanlar’a İlişkin 2024 Raporunu Açık-*

ladı. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-komisyonu-bati-balkanlara-iliskin-2024-raporunu-acikladi/3379741#>

Bozkurt, G. S. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 51-95.

Butkovic, H., & Samardzija, V. (2014). Challenges of Continued EU Enlargement to the Western Balkans – Croatia’s Experience. *Poznan University of Economics Review*, 14(4), 91-108.

Cantone, S. (2024). EuroNews. EuroNews: <https://tr.euronews.com/2024/04/23/ab-sirbistana-kosova-ile-iliskilerini-normallestirmesi-icin-ultimatum-verdi>

Chandler, D. (2006). From Dayton to Europe. *International Peacekeeping*, 12(3), 336-349.

Croatia and the European Union. (2019). P. Maldini içinde, *Oxford Encyclopedia of European Union Politics* (s. 1-26).

Çiftçi, S. E. (2018). Avrupa Birliği Genişleme Politikası için İnsan Güvenliği Seçeneği: Bosna-Hersek Örneği. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 2(1), 1-16.

Dabrowski, M., & Myachenkova, Y. (2018). *The Western Balkans on the Road to the European Union*. Brussels: Bruegel Policy Contribution .

Dalar, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(9), 91-123.

Erkmen, M. (2019). Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar’da Genişleme Politikası. *Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi Özel Sayısı*, 1(2), 138-147.

European Commission . (2023). Batı Balkanlar için Büyüme Planı: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/growth-plan-western-balkans_en. 15 KASIM 2024

Hoogenboom, J. (2011, Haziran 28). The EU as a Peacebuilder in Kosovo. Romanya.

Hoti, A., Bashota, B., & Sejdiu, B. (2022). Relations between Turkey and Kosovo: Factors and Dynamics. *Southeast European and Black Sea Studies*, 22(1), 145-163.

Ion, B. (2017). The European Union: Challenges and Perspectives. *“Ovidius” University Annals*,

Economic Sciences Series, 17(2), 73-78.

Jano, D. (2009). The Whys and When Enlarging EU to the Western Balkans. *European Journal of Economic and Political Studies*, 2(1), 61-77.

Jović, D. (2018). Accession to the European Union and Perception of External Actors in the Western Balkans. *Croatian International Relations Review*, 24(83), 6-32.

Karagül, V., & Kayıkçı, U. (2020). Hırvatistan’ın Yugoslavya’dan Ayrılma Süreci. S. Akova, & G. Kantar içinde, *Kültür ve İletişim Bağlamında Batı Balkanlar* (s. 181). Ankara: Berikan Yayınevi.

Kelkitli, F. A. (2018). An Assessment of the European Union’s Impact on Resolution of the Kosovo Impasse. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(1), 33-59.

Korkut, H., & Mulalic, M. (2009). Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia-Herzegovina . *Süleyman Demirel University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Science*(2), 107-117.

Kosova. (2024) Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: https://www.ab.gov.tr/bm-guvenlik-konseyi-karari-1244-altindaki-kosova_45471.html. 9 KASIM 2024

Kosova Vatandaşları Artık Schengen Bölgesi’ne Vizesiz Seyahat Edebilecek. (2024) EuroNews: <https://tr.euronews.com/2024/01/01/kosova-vatandaslari-artik-schengen-bolgesine-vizesiz-seyahat-ede-bilecek>. 8 KASIM 2024

Kršljanin, N. (2017). Interrupted Evolution: the Serbian Medieval Assembly (Sabor). *Parliaments, Estates and Representation*, 37(1), 1-16.

Lachova, M. H. (2024). The Integration of the Western Balkans into the EU. *International Conference*, 30(1), 1-5.

Lika, L. (2023). The Meaning of the Western Balkans Concept for the EU: Genuine Inclusion or Polite Exclusion? *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 24(1), 1-16.

Mexhuan, B. (2023). The Role of the EU in Shaping Kosovo’s Political Future: A Critical Analysis. *Cogent Social Sciences*, 9(1), 1-15.

Miošić-Lisjak, N. (2006). Croatia and the European Union: A social constructivist perspective.

Policy Studies, 27(2), 101-114.

Mirel, P. (2018). *The Western Balkans: between Stabilisation and Integration in the European Union*.

Miscevic, T., & Mrak, M. (2017). The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10. *Croatian Political Science Review*, 54(4), 185-204.

Murad, A., & Ilgün, E. (2014). Croatia's Accession to the European Union and the Future of Bosnia and Herzegovina. *Proceedings of the Faculty of Economics in East Sarajevo*(8), 167-174.

Nezaj, N. (2015). *The Development of Kosovo and its Relationship with the EU*. Europa-Kolleg Hamburg - Institute for European Integration.

Obadic, I. (2014). A Troubled Relationship: Yugoslavia and the European Economic Community in Détente. *European Review of History: Revue Européenne D'histoire*, 21(2), 329-348.

O'Brennan, J. (2013). *Enlargement Fatigue and its Impact on the Enlargement Process in the Western Balkans*. IDEAS Special Report.

Ognjanoska, L. (2022). Reinforcing the EU Enlargement Policy Towards Western Balkans: Access to the Single Market as a Credible Goal. *European Papers*, 7(2), 833-855.

Pisonero, A., & Muletier, Z. (2023) *European Commission*. Key findings of the 2023 Report on Kosovo: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_5614. 8 KASIM 2024

Popović, G., & Erić, O. (2018). Economic Development of the Western Balkans and European Union Investments. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31(1), 1539-1556.

Rexhepi, R., Sahiti, V., & Rullani, F. (2020). Kosovo Integration in EU. *Prizren Social Science Journal*, 4(3), 11-23

Ribeiro, I. M., & Kostas, S. (2021). Diplomacy, Hybrid Leadership, and EU Actorness: Assessing the Role of EU High Representative Catherine Ashton in the 2013 Kosovo-Serbia Agreement. *Eastern Journal of European Studies*, 12(2), 66-85.

Samardžija, V. (2014). What does the European Union Membership of Croatia mean for the Countries of the Western Balkans. L. Č. Vukadinović içinde, *Yearbook Šipan 2013* (s. 73-84). Zagreb: Center for International Studies.

Samardžija, V., & Staničić, M. (2004). Croatia on the Path Towards the EU: Conditionality and Challenge of Negotiations. *Croatian International Relations Review*, 10(36/37), 97-103.

Sancaktar, C. (2019). Sosyalist Yugoslavya'nın Yıkılışında Hırvat Milliyetçiliğinin Rolü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 51-86.

Sekulic, T. (2019). Europe from East to West, from South to North: Harmonization in Turbulent Times. *Economic Integration of the Western Balkans into the European Union: The Role of EU Policies*. içinde Milan: Palgrave Studies in European Political Sociology.

Sela, Y., & Shala, L. (2023). The European Union Politics in the Western Balkans. *ResearchGate*, 1(2), 23-38.

Sela, Y., & Shala, L. (2023). The European Union Politics in the Western Balkans. *Kosovo Public Policy Center*, 1(23), 23-38.

Šeperić, D. (2011). To Europe and Back – The Croatian EU Accession Process and its Outcomes. *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 14(4), 463-480.

(2013). *Serbia and Kosovo: The Path to Normalisation*. Brussels: International Crisis Group .

Sotiroski, L. (2016). The EU Strategy for Supporting Western Balkans Enlargement Process. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research*, 25(1), 278-296.

Sotirović, V. B. (2006). The Croatian National Revival Movement (the "Illyrian Movement") and the Question of Language in the Phase from 1830 to 1841. *Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi*, 3(4), 101-116.

Syla, F. (2020). *EU Enlargement Agenda toward Western Balkans – The Case of Kosovo*. Center for European Integration Studies.

Taylor, A. J. (2013). The European Union and State Building in the Western Balkans. *Politics and Governance*, 1(2), 183-195.

Temizer, A. (2013). Montenegro in the First Balkan War. *Annals of the Academy of Romanian Scientists*, 5(1), 65-80.

Triantaphyllou, D. (2003). The Balkans between Stabilisation and Membership. *European Union*

Institute for Security Studies (EUISS).

Tziampiris, A. (2005). Kosovo's Future Sovereignty: A Role for the European Union. *Southeast European and Black Sea Studies*, 5(2), 285-299.

Velić, I. (2019). Copenhagen Criteria and Western Balkan Candidate Countries for Membership in European Union: Case of Bosnia and Herzegovina . 278-312.

Visoka, G., & Doyle, J. (2016). Neo-Functional Peace: The European Union Way of Resolving Conflicts. *Journal of Common Market Studies*, 54(4), 862-877.

Yannis, A. (2009). The Politics and Geopolitics of the Status of Kosovo: the Circle is Never Round. *Southeast European and Black Sea Studies*, 9(1-2), 161-170.

Zejnnullahi, V. (2014). Balkan Conflict, the Disintegration of Yugoslavia and the ICTY. *Mediterranean Journal of Social Sciences* , 5(19), 264-269.